

אור בימי אפלה

מהו הדבר שעשה את יעקב - לא אברהם, לא יצחק, לא משה - לאביו האמיתי של עם ישראל? אנחנו נושאים את שמו: אנחנו "קהילת יעקב", "בני ישראל". אבל יעקב/ישראל לא התחיל את המסע היהודי; אברהם הוא שהתניע אותו. יעקב לא עמד בפני ניסיון כמו יצחק בעקדה. הוא גם לא הוציא את בני ישראל ממצרים ולא הוריד להם את התורה מהר סיני. נכון, כל ילדיו של יעקב המשיכו את דרכו האמונית, ובכך הוא שונה מאברהם ומיצחק. אך זו איננה תשובה, אלא רק העברת השאלה שלב אחד אחורה: מדוע הצליח יעקב היכן שאברהם ויצחק נכשלו?

התשובה טמונה כמדומה בפרשת ויצא ובבאה אחריה, פרשת וישלח. יעקב היה האיש שחזיונותיו הגדולים באו אליו כשהיה לבדו, בלילה, רחוק מהבית, נס מהפח אל הפחת. בפרשת ויצא הוא עוצר לנוח במנוסתו מעשו, ובשוכבו לישון על גבי אבנים הוא זוכה להתגלות:

וַיְחַלֵּם וַהֲנֵה סֵלֶם מַצֵּב אֲרָצָה וְרָאָשׁוּ מְגִיעַ הַשְּׁמַיְמָה וַהֲנֵה מַלְאָכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ. וַהֲנֵה ה' נֹצֵב עָלָיו... וַיִּקְרָא יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר, "אֲכֵן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי!" וַיִּרְא וַיֹּאמֶר, "מַה נֹּרָא הַמָּקוֹם

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

הַזֶּה! אֵין זֶה כִּי אִם בַּיִת אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, יב-יז).

בפרשה הבאה, פרשת וישלח, שוב במנוסה ובפחד, הפעם במנוסה מפני לבן ובפחד מפני המפגש הצפוי עם עשו, הוא נאבק לבדו בלילה עם זר שאין לו שם. ובתום המאבק -

וַיֹּאמֶר, "לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל, כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אַנְשֵׁים וְתוֹכַל" ... וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל, "כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וְתִנְצֵל נַפְשִׁי" (לב, כט-לא).

אלה הם מפגשים רוחניים מכריעים בחייו של יעקב, והם מתרחשים במרחב לימינלי (המרחב שבין לבין, שאיננו נקודת מוצא וגם איננו יעד), בזמן שיעקב לכוד בין שתי סכנות, זו במקום מוצאו וזו במחוז חפצו. דווקא בנקודות הפגיעות המרובות פוגש יעקב את אלוהים ומוצא את העוז להמשיך בדרכו למרות כל הפורענויות העלולות להתרגש עליו במסע.

זהו העוז שיעקב הוריש לעם ישראל. המפליא בתולדות ישראל איננו רק העובדה שעם זערורי זה שרד באסונות שכל עם אחר היה נגזר בהם לכיליון גמור: חורבן שני המקדשים, גלויות בבל ורומא, הגירושים והרדיפות והפרעות בימי הביניים, הפוגרומים ועליית האנטישמיות באירופה במאה התשע-עשרה, והשוואה; כי אם העובדה שאחרי כל קטסטרופה כזו, היהדות עצמה התחדשה ונסקה לגבהים חדשים של הישגים.

בימי גלות בבל העמיקה היהדות את לימוד התורה ושמירתה. אחרי חורבן בית שני היא העמידה את המונומנט

הספרותי העצום של התורה שבעל פה: המדרש, המשנה והגמרא. לאורך ימי הביניים יצרה יצירות מופת בתחומי ההלכה ופרשנות התורה, השירה והפילוסופיה. שלוש שנים בלבד אחרי השואה היא הכריזה על מדינת ישראל, השיבה היהודית אל ההיסטוריה היישר משפל האפלה של הגלות.

כשנעשיתי רב ראשי נשלחתי לבדיקה רפואית. הרופא הורה לי לפסוע במהירות רבה על הליכון. "מה אתה בודק", שאלתי אותו, "כמה מהר אני יכול ללכת, או כמה זמן?" - "לא זה ולא זה", ענה. "אחרי שתרגל מההליכון אבדוק כמה זמן יידרש לך להחזיר את הדופק שלך לקצב הנורמלי". כך גיליתי שבריאות נמדדת על פי יכולת ההתאוששות. הדבר נכון לכל אדם, אך נכון כפליים למנהיגים - ולכל עם ישראל, עם של מנהיגים (זהו לדעתי פירושו הביטוי "ממלכת פְּהָיִים" שבספר שמות יט, ו).

מנהיגים חווים משברים. זה טבעה של מנהיגות. כששאלו את הרולד מקמילן, ראש ממשלת בריטניה בשנים 1953-1963, מה היה הדבר הקשה ביותר בימי כהונתו, הוא ענה "אירועים, יקירי. אירועים". דברים רעים קורים, וכאשר הם קורים המנהיג צריך לא לנוח ולא לשקוט כדי שאחרים יוכלו לישון בשקט במיטותיהם.

מנהיגות היא עניין לוחץ, ומנהיגות רוחנית אינה יוצאת מכלל זה. ארבעה אישים בתנ"ך - משה, אליהו, ירמיהו ויונה - התקשו כל כך להמשיך הלאה, ששאלו נפשם למות. כך הוא גם בעידן המודרני, ובפרט, שוב, אצל מנהיגים בעלי שאר רוח בולט. אברהם לינקולן סבל מהתקפים של דיכאון קשה. כך גם וינסטון צ'רצ'יל, שכינה את דיכאונו "הכלב השחור שלי". מהטמה גנדי,

וגם מרטין לותר קינג הבן, ניסו להתאבד בנעוריהם וחוו דיכאון קליני בבגרותם. כך הוא גם באשר לאומנים גדולים, ביניהם מיכלאנג'לו, בטהובן וואן-גוך.

האם הגדולה מולידה את רגעי הייאוש, או שמא רגעי הייאוש הם המצמיחים את הגדולה? האם המנהיגים מפנימים את המתח והעקה של מציאות תקופתם, וחווים אותם בגופם - או אולי להפך, אלה הנוטים לעקה בחייהם הרגשיים מוצאים מפלט בניהול חיים יוצאי דופן, חיי מנהיג? נכון לעכשיו, ספרות המחקר אינה מציעה תשובות משכנעות. על כל פנים, מן התורה ברור שיעקב היה אדם סוער יותר מאברהם, שהפגין לא פעם שלוות נפש לנוכח מסות גדולות, ויותר מיצחק, המצטייר כאדם מופנם ומכונס. יעקב פחד; יעקב אהב; יעקב שהה בגלות יותר מאבותיו. אבל יעקב התמיד והתעקש; יעקב שרה עם אלוהים ואנשים - ויכול. מכל אנשי בראשית, יעקב היה השורר הגדול.

היכולת להחזיק מעמד ולהתאושש היא תנאי הכרחי למנהיגות. הנכונות לחיות חיים של סיכון היא העושה אנשים מסוג זה שונים מאחרים. כך אמר הנשיא האמריקני תאודור רוזוולט בנאום שהוא מן המרשימים שנישאו בעניין זה אי פעם:

לא הביקורת היא החשובה, ולא האיש המצביע על האיש החזק שכושל, או על המעשים שמי שעושה יכול היה לעשות טוב יותר. חוכנו מסור למי שנכח בגופו בזירת ההתרחשויות, שפניו מרוחות באבק ובזעה וברם; לזה החותר בעוז, השוֹגָה ומחמיץ שוב ושוב - שכן אין מאמץ שאין בו שגיאות והחמצות - אולם מוסיף וחותר לעשות את המעשה; לאיש היודע את

שאלות לשולחן השבת

- האם לדעתכם גדולה של אדם יוצרת אצלו רגעי ייאוש?
- האם לדעתכם רגעי ייאוש שאדם חוֹנֶה יכולים ליצור אצלו גדולה?
- איך נוכל ליישם את הרעיון הזה בחיינו כיום?
- מה מייחד את סיפורו של יעקב מכל סיפורי התורה?

הלהט הגדול ואת הדבקות הגמורה, המקדיש את כל כולו למען מטרה ראויה, זה שבמקרה הטוב טועם טעם ניצחון והישג, ובמקרה הגרוע, אם נכשל, נכשל לאחור שהעז וניסה; לאיש שמקומו לא יכירנו עם אותן נפשות קרות ומבוישות שלא ידעו לא ניצחון ולא תבוסה.¹

יעקב החזיק מעמד ביריבות עם עשו, בהתגרריות של לבן, במתחים בין נשיו ובין ילדיו, בפטירתה החטופה של אהובתו רחל, ובאובדן בנו המועדף יוסף למשך עשרים ושתיים שנה. "מַעַט וְרַעִים הָיוּ יָמַי שְׁנַי חַיִּי", אמר לפרעה (בראשית מז, ט). אבל בדרך הוא פגש מלאכים, ובין אם הם עלו וירדו בסולם שראשו בשמיים או נאבקו עמו, הם האירו לו את הלילה בהילה של שגב.

לנסות, ליפול, לפחד, ולמרות הכול להמשיך ללכת: זוהי סגולתו של מנהיג. זה היה יעקב, האיש שדווקא בצרים שבנקיית חייו חזה במראות השמיים הרחבים.

1. תאודור רוזוולט, נאום בסורבון, 23.4.1910.